

BOR, NAŠA ODGOVORNOST

PROGRAM ZA GRAD BOR

Lokalni izbori 2026.

1. Javni sektor (javna preduzeća)	4
1.1. JKP Toplana	4
1.2. JKP Vodovod	4
1.3. JKP 3. oktobar	5
1.4. JKP Bogovina	5
1.5. Reforma upravljanja javnim sektorom.....	5
2. Zdravstvo	6
2.1. Medicinski kadar	6
2.2. Ambulante i primarna zaštita	6
2.3. Izgradnja nove bolnice.....	6
2.4. Preventivna zdravstvena zaštita	7
3. Omladina i sport	7
3.1. Osnivanje Kancelarije za mlade (prvih 6 meseci)	7
3.2. Donošenje Lokalnog akcionog plana za mlade (2026–2030)	7
3.3. Fond za mlade talente	7
3.4. Bor protiv odlaska mladih	7
3.5. Podrška studentima i mladima.....	8
3.6. Sport dostupan svima	8
3.7. Sportska infrastruktura.....	8
3.8. Strategija razvoja sporta	8
3.9. Finansiranje sporta	9
4. Saobraćaj	10
4.1. Strateška vizija.....	10
4.2. Dijagnoza transportnog sistema grada Bora.....	10
4.3. Strateški stubovi petogodišnjeg plana	11
4.4. Predlog mera i intervencija	11
4.5. Metodologija izrade i praćenja	12
5. Održivi razvoj (turizam, rudarstvo).....	13
5.1. Ekološka održivost (zeleno rudarstvo).....	13
5.2. Održivost u metalurgiji	13
5.3. Društvena održivost.....	14
5.4. Odnosi sa lokalnim zajednicama	14
5.5. Ekonomska održivost.....	14
5.6. Politika obrazovanja i zapošljavanja	15
6. Prosveta (obrazovanje i kultura).....	16
7. Socijalna politika.....	17
7.1. Podrška porodici i roditeljstvu	17

7.2. Mentalno zdravlje mladih	17
7.3. Stara lica.....	18
7.4. Jednokratne pomoći i radno angažovanje	18
7.5. Dostupna i efikasna socijalna zaštita	18
7.6. Radnička prava.....	19
7.7. Osobe sa invaliditetom	19
7.8. Transparentna i odgovorna uprava.....	20
8. Zaštita životne sredine	21
8.1. Strateško planiranje i pravni okvir	21
8.2. Zdravlje građana i kvalitet vazduha	21
8.3. Voda: resurs, a ne industrijska sirovina	21
8.4. Upravljanje otpadom i zemljištem	21
8.5. Energetska tranzicija i efikasnost.....	22
8.6. Institucionalna kontrola i zaštita prirode.....	22
Zaključak	23

1. Javni sektor (javna preduzeća)

Javni sektor u Boru lokalna vlast godinama održava u životu uz pomoć subvencija. U prethodnih 10 godina preko 100 miliona evra subvencija je izdvojeno iz budžeta grada Bora za javna komunalna preduzeća. I pored dva poskupljenja za dve godine, bez subvencija pojedina preduzeća rade sa gubitkom. Partijsko zapošljavanje, odlazak stručnih ljudi i pritisak na radnike dovelo je do toga da se rad meri po vernosti partiji, a ne po zaslugi. Ukupni kumulirani gubici se mere milijardama dinara, a stanje u većini preduzeća je loše jer ih vode partijski poslušnici, a ne sposoban menadžment. Većini vd direktora je istekao mandat od godinu dana, čime se direktno krši Zakon o javnim preduzećima.

1.1. JKP Toplana

Cilj: Vraćanje Toplane u normalno funkcionisanje kroz odgovorno vođenje, štednju i smanjenje gubitaka toplote.

Problem funkcionisanja JKP Toplane traje godinama i zahteva sveobuhvatno rešenje. Niko sa sigurnošću ne može reći kolike su stvarne obaveze Toplane. Jedino je sigurno da one nisu male i da su najveće obaveze nastale za vreme vlasti od 2010. godine. Obećanja o pozitivnom poslovanju nakon promene energenta i dalje su neispunjena. Uzalud povećanje cena usluga kada se, bez subvencija, negativno poslovanje meri u milijardama dinara.

Mere:

- Novi nepartijski menadžment mora, uz odgovorno vođenje i štednju, vratiti Toplanu u normalno funkcionisanje.
- Gubici toplote i gubici u mreži za četiri godine svesti na minimum.
- Drastično poboljšati funkcionisanje Toplane u svim segmentima da bi građani bili zadovoljni kvalitetom grejanja.
- Vratiti poverenje građana čime će se broj novih korisnika, ranije odjavljenih sa sistema centralnog grejanja, iz godine u godinu povećati.
- Ukinuti antinarodni pravilnik o isključenju sa sistema grejanja.

1.2. JKP Vodovod

Cilj: Smanjenje gubitaka vode u mreži, zamena štetnih cevi i obezbeđivanje zdrave pijaće vode.

JKP Vodovod je još jedno preduzeće od opšteg interesa. I pored povećanja cena i subvencionisanja, zapostavljeno je rešavanje kanalizacione mreže koja je zapušena u velikom procentu. Zamena cementazbestnih cevi se odlaže iz godine u godinu. Gubici u mreži su veliki. Stara mehanizacija, učestali kvarovi i nedostatak odgovarajućih radnih mašina nameće se kao veliki nedostatak u svakodnevnom poslovanju. Gubitak vode usled curenja u mreži (preko 50%), velika dugovanja za utrošenu električnu energiju i problemi sa vodozahvatima u blizini rudnika su nasleđe koje se mora sa pažnjom rešavati.

Mere:

- Zaštita vodozahvata za buduće generacije i tretiranje vode kao zlatnog resursa biće prioritet.

- Praksa vodovodnih radova i aranžmani bez projekata, nekvalitatnog nadzora i čistih ugovora se ne sme ponavljati.
- Novi menadžment Vodovoda mora oformiti ekipu koja će raditi na detekciji curenja u mreži, čime bi se godišnje bar za po 10% smanjili gubici.
- Zamena starih cevi nameće se kao veliki prioritet. Gradska vlast mora izdvojiti potrebna sredstva za zamenu, po zdravlje štetnih, cementnoazbestnih cevi u mreži.
- Upredo sa održavanjem vodovodne mreže mora se nastaviti sa izgradnjom novih priključaka kako u prigradskim sredinama tako i u selima.

1.3. JKP 3. oktobar

Cilj: Povećanje efikasnosti preduzeća i bolje održavanje čistoće kako u gradu tako i u selima.

JKP 3. oktobar je preduzeće od prioritetnog značaja koje vodi brigu o higijeni grada Bora. Problemi ovog preduzeća odnose se na staru i delom nedovoljnu i neadekvatnu mehanizaciju, velike troškove održavanja mehanizacije i troškove rezervnih delova.

Mere:

- Uposliti dodatnu radnu snagu i kupiti mehanizaciju u cilju boljeg i bržeg čišćenja grada i sela.
- Uklanjanje smetlišta i divljih deponija kao jedan od prioriteta.
- Pokretanje pogona reciklaže i sortirnice humanog smeća.
- Grad Bor mora iznaći način nagrađivanja da bi se sprečio odliv vozača i majstorskog kadra.

1.4. JKP Bogovina

Cilj: Obezbeđivanje sigurnog vodosnabdevanja imajući u vidu da se iz godine u godinu smanjuje izdašnost starih vodozahvata.

JKP Bogovina je preduzeće od izuzetnog značaja za Bor i u perspektivi za veći deo istočne Srbije. Voda kao najvažniji resurs je prioritet i ovo preduzeće će biti posebno tretirano i održavano radi obezbeđivanja sigurnog vodosnabdevanja.

1.5. Reforma upravljanja javnim sektorom

Cilj: Depolitizacija javnih preduzeća, profesionalizacija menadžmenta i uspostavljanje odgovornosti.

Mere:

- Kroz prave javne konkurse tražiti najsposobnije ljude za rukovođenje.
- Nadzorni odbori moraju raditi profesionalno, a ne biti puki izvršioци želja vlasti.
- Politika mora biti izbačena iz preduzeća. Ne sme biti pritisaka ni sa jedne strane na menadžment i radnike.
- Mora se znati ko je za šta odgovoran.
- Pokrenuti postupke i tražiti da krivci za finansijsku i drugu štetu učinjenu u javnom sektoru moraju odgovarati.

- Neće se ponoviti nepisano pravilo da niko od direktora, rukovodilaca ili političara može ostati nekažnjen za neodgovorne i štetne odluke.

Odgovornost, poverenje i pravda moraju biti na prvom mestu.

2. Zdravstvo

Zdravstvo u Boru se dugi niz godina suočava sa ozbiljnim problemima, što neminovno utiče na kvalitet zdravstvene zaštite građana. U poslednjih deset i više godina Zdravstveni centar se suočava sa velikim nedostatkom medicinskog kadra, pre svega lekara. Veliki odliv se dogodio u periodu zabrane zapošljavanja, kada su mladi lekari posao morali da nađu u inostranstvu. Samim tim, dostupnost zdravstvene zaštite je bila sve manja – pogotovo u selima i rubnim delovima grada. Tehničke mogućnosti zgrade bolnice su toliko prevaziđene da novi aparati ne mogu funkcionisati i često se kvare, što iziskuje ozbiljna materijalna sredstva. Pri tom, račun Zdravstvenog centra je u dugogodišnjoj blokadi, te su teško moguće i najmanje adaptacije i ulaganja. Obećana izgradnja nove bolnice od strane vlasti nije ni započeta niti je projekat završen.

Lokalna samouprava može da pomogne poboljšanju uslova za obavljanje zdravstvene delatnosti.

2.1. Medicinski kadar

Cilj: Povećanje broja lekara i medicinskog osoblja i obezbeđivanje njihovog prisustva na celoj teritoriji grada.

Mere:

- Povećanje broja lekara i medicinskih sestara podsticajima koje grad itekako može da obezbedi.
- Prisustvo lekara u seoskim ambulantom bar tri puta nedeljno.
- Prisustvo medicinske sestre u lokalnim ambulantom veći deo dana svakodnevno.
- Naknada za dodatni angažman medicinskog osoblja bi bila dodatno plaćena iz budžeta grada.

2.2. Ambulante i primarna zaštita

Cilj: Približavanje zdravstvene zaštite građanima, posebno u selima i rubnim delovima grada.

Mere:

- Adaptacija i rekonstrukcija lokalnih ambulanti u gradu i selima.
- Otvaranje novih ambulanti gde je to neophodno.
- Obezbediti mobilne apoteke u selima u danima kada lekar radi.

2.3. Izgradnja nove bolnice

Cilj: Izgradnja savremenog bolničkog objekta koji će zameniti postojeću, tehnički prevaziđenu zgradu.

Mere:

- Izgradnja nove bolnice koju bi izgradila lokalna samouprava u periodu od 4 godine.
- Predlog potiče još od 2018. godine od strane opozicione koalicije, a vlast ga je uzurpirala u propagandne svrhe.

2.4. Preventivna zdravstvena zaštita

Cilj: Zaštita zdravlja stanovništva u uslovima prisustva teške industrije i zagađenja.

Mere:

- Organizovanje besplatnih periodičnih sistematskih pregleda za sve stanovnike grada i sela.

3. Omladina i sport

3.1. Osnivanje Kancelarije za mlade (prvih 6 meseci)

Mere:

- Hitno osnivanje Kancelarije za mlade pri Gradskoj upravi.
- Otvaranje omladinskog centra kao fizičkog prostora za okupljanje.
- Formiranje Saveta za mlade (predstavnici srednjoškolaca, studenata, sportskih klubova, NVO).
- Transparentan budžet namenjen isključivo mladima.

3.2. Donošenje Lokalnog akcionog plana za mlade (2026–2030)

Prioriteti LAP-a:

- Zapošljavanje mladih.
- Sport i rekreacija.
- Ekologija i zdravlje.
- Digitalne i preduzetničke veštine.
- Kultura i aktivizam.

3.3. Fond za mlade talente

- Stipendije za uspešne učenike i sportiste.
- Podrška odlasku na takmičenja.
- Sufinansiranje sportskih kampova.

3.4. Bor protiv odlaska mladih

Mere:

- Subvencije za startupove i omladinsko preduzetništvo.
- Program „Prvi stan u Boru“ – podrška mladim bračnim parovima.
- Saradnja sa privredom radi sigurnih ugovora za mlade radnike.
- Povezivanje sporta, turizma i omladinskih manifestacija (Borsko jezero kao resurs).

3.5. Podrška studentima i mladima

Cilj: Zadržavanje mladih u Boru kroz razvojne programe i zapošljivost.

Mere:

- Osnivanje Omladinskog centra i coworking prostora.
- Program plaćenih studentskih praksi u javnim ustanovama.
- Fond za omladinsko preduzetništvo.

3.6. Sport dostupan svima

Mere:

- Besplatni treninzi za decu iz socijalno ugroženih porodica.
- Transparentno finansiranje sportskih klubova.
- Rekonstrukcija školskih sala i terena.
- Ulaganje u amaterski i školski sport, ne samo u „prvi tim“.
- Otvaranje rekreativnih zona u svim mesnim zajednicama.

3.7. Sportska infrastruktura

- Revizija stanja postojećih objekata.
- Ulaganje u otvorene terene i trim staze.
- Javna dostupnost termina u sportskim objektima.
- Digitalna platforma za rezervaciju termina i transparentnost finansiranja.
- Biciklistička staza.

3.8. Strategija razvoja sporta

Izraditi Strategiju razvoja sporta grada (4–5 godina) sa jasnim ciljevima: masovnost, školski sport, ženski sport, inkluzija, vrhunski rezultati. Formirati Savet za sport (treneri, profesori, lekari, privreda). Nacionalne smernice mogu se osloniti na modele koje primenjuje Ministarstvo sporta Republike Srbije.

Podrška sportskim klubovima

- Transparentno finansiranje.
- Bodovni sistem (rezultati, broj dece, društveni doprinos).
- Edukacija trenera (licence, seminari).
- Pomoć u pisanju projekata i apliciranju za fondove.

Promocija i mediji

- Aktivna promocija uspeha sportista.
- Društvene mreže, gradski portal.
- Dodela godišnjih nagrada sportistima.

Inkluzija i dostupnost

- Programi za decu sa smetnjama u razvoju.
- Sport za osobe sa invaliditetom.

- Jednake mogućnosti za devojčice i dečake.

3.9. Finansiranje sporta

Najvažnije: Sport se ne razvija samo kroz vrhunske rezultate – već kroz masovnost. Grad koji ima puno dece u sportu ima manje problema sa zdravljem, nasiljem i zavisnostima.

Jasan pravilnik o finansiranju

Grad mora usvojiti Pravilnik o finansiranju sporta koji važi jednako za sve klubove – bez obzira da li je fudbal, karate ili atletika. Primer normativnog okvira može se uskladiti sa smernicama Ministarstva sporta Republike Srbije.

Bodovni sistem

Sredstva se ne dele po „popularnosti“, već po bodovima. Klub dobija bodove na osnovu: broja registrovanih članova (posebno dece), učešća devojčica, rezultata na zvaničnim takmičenjima, stručne spreme i licenci trenera, transparentnosti poslovanja, inkluzivnih programa i kontinuiteta rada.

Na primer: 50% sredstava – masovnost, 30% – rezultati, 10% – stručni kadar, 10% – razvojni programi. Tako mali sport sa 120 dece može dobiti više sredstava od velikog kluba sa 30 igrača.

Odvajanje profesionalnog od amaterskog sporta

Problem nastaje kada profesionalni klubovi (najčešće fudbal i košarka) „pojedu“ budžet. Rešenje: poseban fond za vrhunski/profesionalni sport i poseban fond za školski i amaterski sport. Time se štiti baza sistema.

Ograničenje maksimalnog procenta

Nijedan klub ne može dobiti više od npr. 20–25% ukupnog budžeta za sport. To sprečava dominaciju jednog sporta.

Raspodela termina po salama

Broj dece = broj sati. Prioritet mlađe kategorije. Jednaki uslovi za sve sportove.

Ključna poruka: Ravnopravnost ne znači da svi dobiju isto. Ravnopravnost znači da svi dobiju po istim pravilima.

4. Saobraćaj

Kako se navodi u Preglednom izveštaju Agencije za bezbednost saobraćaja R. Srbije: u periodu od 2020. do 2024. godine na teritoriji grada dogodile su se 623 saobraćajne nezgode. U tim nezgodama život je izgubilo četrnaest sugrađana, dok je 475 zadobilo lakše ili teške telesne povrede.

Po kategoriji učesnika u saobraćaju: pet pešaka je izgubilo život, dok je njih 85 zadobilo povrede; osam lica je izgubilo život u putničkom automobilu, dok je 375 povređeno; jedno lice je izgubilo život na motorizovanim dvotočkašima, dok je 20 povređeno; pet biciklista je povređeno; četvoro je izgubilo život u nezgodama sa teretnim motornim vozilima, dok je 81 lice povređeno.

Jedno dete (0–14 godina) je izgubilo život, dok je 48 povređeno; tri mlada lica (15–30 godina) su izgubila život, dok je 141 povređeno; četiri lica starijih od 65 godina su izgubila život, dok je 71 lice povređeno.

Javni ponderisani rizik za opštinu Bor pripada klasi srednje vrednosti rizika, pri čemu je u 2024. godini došlo do povećanja javnog ponderisanog rizika u odnosu na 2023. godinu. Grad Bor je na 98. mestu od 161 lokalne samouprave u Republici Srbiji po vrednosti javnog ponderisanog rizika za 2024. godinu.

4.1. Strateška vizija

Savremeno planiranje saobraćaja u Boru mora napustiti zastareli auto-centrični pristup i usvojiti principe Plana održive urbane mobilnosti (POUM). Cilj je integracija, participacija građana i stroga evaluacija rezultata kako bi se poboljšao kvalitet života.

Analiza vodećih evropskih praksi:

- **Helsinki (Vision Zero):** Fokus na eliminaciji smrtnih slučajeva kroz redukciju brzine u stambenim zonama i fizičku zaštitu ranjivih učesnika u saobraćaju.
- **Barselona (Superilles – Superblokovi):** Reorganizacija ulične mreže tako da se tranzitni motorni saobraćaj kanališe obodno, dok se unutrašnjost stambenih naselja prepušta pešacima i biciklistima.
- **Pariz (15-minutni grad):** Konceptija urbanog planiranja koja obezbeđuje da svi građani zadovolje svoje potrebe (rad, nabavka, zdravlje, rekreacija) unutar 15 minuta pešačenja ili vožnje biciklom.
- **Kopenhagen i Amsterdam:** Sistemska superiornost nemotorizovanog transporta kroz izgradnju koherentne biciklističke infrastrukture.

4.2. Dijagnoza transportnog sistema grada Bora

Trenutno stanje karakteriše visoka zavisnost od putničkih automobila i degradirana infrastruktura za alternativne vidove kretanja. Identifikovani kritični deficiti:

- Porast motorizacije: Svake godine raste broj registrovanih vozila, što dovodi do zagušenja i uzurpacije trotoara.
- Infrastrukturni jaz: Pešačka infrastruktura je u lošem stanju, neredovno se održava, a mnogim naseljima u potpunosti nedostaje.
- Ekološki otisak: Neophodno je smanjiti emisije gasova sa efektom staklene bašte i buku.

- **Nepristupačnost:** Javne ustanove i površine su neadaptirane za osobe sa invaliditetom, što vodi ka socijalnoj isključenosti. Za mapiranje ovih problema neophodno je koristiti postojeću GIS platformu www.pristupacnostbor.com.

4.3. Strateški stubovi petogodišnjeg plana

Plan se temelji na četiri osnovna stuba koji treba da transformišu Bor u pametan i održiv grad:

Stub I: Bezbednost i „Vizija nula“. Cilj: Smanjenje broja nezgoda i žrtava kroz reviziju bezbednosti saobraćaja po transportnim modulima i starosti učesnika. Mera: Implementacija programa „Sigurne staze za učenike osnovnih i srednjih škola“ sa posebnim fokusom na gravitaciono područje zone škola na teritoriji grada Bora. Model je dostupan na www.bor.sigurnestaze.com.

Stub II: Kvalitetna i pristupačna infrastruktura. Cilj: Izgradnja neprekidne mreže pešačkih i biciklističkih staza. Mera: Standardizacija širine staza, kvaliteta asfalta i rasvete, uz uklanjanje svih fizičkih prepreka. Model je dostupan na www.bicibor.rs.

Stub III: Integracija i efikasnost javnog prevoza. Cilj: Povećanje udela javnog prevoza u ukupnoj podeli rada (modal split). Mera: Optimizacija ruta, frekvencije i pouzdanosti usluga, uz uvođenje energetski efikasnih i niskopodnih vozila.

Stub IV: Digitalna transformacija i GIS. Cilj: Uvođenje pametne sekundarne infrastrukture i softverskih alata. Mera: GIS mora postati osnovno sredstvo komunikacije između struke, politike i građana radi efikasnog upravljanja urbanom mobilnošću.

4.4. Predlog mera i intervencija

A. Infrastrukturna revitalizacija

- **Pešački koridori:** Izgradnja neprekidnih, osvetljenih i pristupačnih pešačkih staza sa taktilnim površinama.
- **Biciklistička mreža:** Formiranje „Zelenih staza Bora“ koje će povezivati gradski centar sa Borskim jezerom i industrijskim kompleksom.
- **Pametno parkiranje:** Uvođenje održivog upravljanja parkingom kako bi se javni prostori vratili pešacima.

B. Bezbednost i edukacija

- Formiranje zona 30 i zona usporenog saobraćaja: Implementacija programa „Bezbedni putevi do škole“ i humanog inženjeringa.
- Kampanje za promenu svesti: Edukacija o prednostima nemotorizovanog transporta i eko-načina vožnje.
- Prevencija kriminala: Poboljšanje javne rasvete na stazama radi veće sigurnosti žena i dece.

V. Javni prevoz i pametna mobilnost

- Visokokvalitetni javni prevoz: Modernizacija voznog parka niskopodnim vozilima i efikasniji red vožnje.
- Multimodalnost: Izgradnja parkinga za bicikle na ključnim stanicama javnog prevoza.

- GIS platforma: Korišćenje savremenih tehnologija za prikupljanje podataka o zagušenjima i saobraćajnim nezgodama u realnom vremenu.

4.5. Metodologija izrade i praćenja

Proces izrade finalnog petogodišnjeg plana mora pratiti sedam faza ciklusa planiranja održive urbane mobilnosti:

1. Pripremna faza: Formiranje radnih tela i definisanje okvira.
2. Konsultativna faza: Uključivanje građana i zainteresovanih strana u definisanje prioriteta.
3. Analitička faza: Prikupljanje podataka i analiza stanja primenom savremenih tehnologija.
4. Strateška faza: Zajedničko kreiranje scenarija i vizije sa građanima.
5. Operativna faza: Odabir paketa mera, raspodela resursa i odgovornosti.
6. Zvanična raspodela resursa: Usvajanje plana od strane Skupštine grada i definisanje budžeta.
7. Implementaciona faza: Praćenje sprovođenja i evaluacija ostvarenih ciljeva.

Zaključak: Grad Bor ima istorijsku priliku da postane lider održive mobilnosti u Istočnoj Srbiji. Ulica nije samo inženjerski objekat za protok vozila, već osnovni arhitektonski prostor koji definiše život naselja. Mobilnost predstavlja kretanje ljudi, a ne motornih vozila. Grad Bor mora iskoristiti savremene tehnologije i snagu argumenata struke kako bi postao saobraćajno i urbanistički uređen grad 21. veka.

5. Održivi razvoj (turizam, rudarstvo)

Koncept savremenog održivog rudarstva podrazumeva eksploataciju mineralnih sirovina na način koji balansira ekonomsku dobit sa strogom zaštitom životne sredine i društvenom odgovornošću. Cilj je da se zadovolje potrebe za sirovinom bakra neophodnom za energetska tranziciju bez ugrožavanja resursa za buduće generacije.

Ideja o održivom rudarstvu u Boru u kompaniji Serbia Zijin Copper DOO Bor (bivši RTB Bor) može se sagledati kroz nekoliko ključnih dimenzija – ekološku, društvenu i ekonomsku – posebno u kontekstu trenutnih izazova dok se kapaciteti prerade i eksploatacije povećavaju svake godine.

Koncept održivog rudarstva u praksi podrazumeva: transparentnu ekološku odgovornost, socijalnu pravdu i zaštitu zajednice, diversifikaciju lokalne ekonomije, praćenje uticaja na zdravlje ljudi, i celovite planove revitalizacije za vreme i nakon završetka eksploatacije. Drugim rečima – to je rudarstvo koje prihvata odgovornost za životnu sredinu i društvo, ne samo za profit.

5.1. Ekološka održivost (zeleno rudarstvo)

Primenom naprednih tehnologija ka minimiziranju ekološkog otiska i štetnog uticaja na životnu sredinu:

- **Upravljanje procesnim vodama:** Korišćenje sistema recirkulacije koji omogućavaju reciklažu i prečišćavanje do 95% procesne vode, čime se čuvaju lokalni vodotokovi.
- **Smanjenje emisija:** Elektrifikacija rudarske flote (zamena dizel mašina električnim) i korišćenje obnovljivih izvora energije (solarni i vetro parkovi) za napajanje rudnika.
- **Upravljanje otpadom:** Pretvaranje jalovine u korisne proizvode kroz principe cirkularne ekonomije i skladištenje ostataka na način koji sprečava curenje u podzemne vode.
- **Upravljanje zemljištem i rekultivacija:** Obnova zemljišta sa ciljem vraćanja biodiverziteta u prvobitno ili još bolje stanje tokom rada rudnika i nakon njegovog zatvaranja.
- **On-line monitoring:** Ne samo smanjenje emisija, već aktivno praćenje i transparentne javne studije o uticaju na zdravlje ljudi bez uticaja Kompanije. Postavljanje nezavisnih monitoring sistema za emisije, zemljište i vodu koji su lako dostupni građanima i lokalnim organizacijama.

5.2. Održivost u metalurgiji

Koncept održive metalurgije bakra predstavlja transformaciju tradicionalnog topljenja i rafinacije u visokotehnološki, ekološki neutralan proces. Ovaj koncept se oslanja na tri ključna tehnološka i ekološka stuba:

I. Dekarbonizacija i energetska efikasnost. Savremena metalurgija teži ka potpunom eliminisanju fosilnih goriva. Autogeno topljenje (Flash Smelting): Tehnologije poput Outotec procesa koriste toplotu koja se oslobađa oksidacijom samih minerala u koncentratu, čime se drastično smanjuje potreba za spoljnim gorivom. Elektrifikacija peći: Prelazak sa gasnih na električne peći koje koriste energiju iz obnovljivih izvora može smanjiti emisiju CO₂ za preko 50%. Iskorišćenje otpadne

toplote: Toplota koja nastaje u procesima se ne ispušta u atmosferu, već se koristi za proizvodnju pare ili električne energije za potrebe fabrike.

II. Cirkularna ekonomija i reciklaža (Urban Mining). Održiva metalurgija ne zavisi samo od rudnika, već od ponovnog korišćenja metala. Sekundarna metalurgija: Prerada bakarnog otpada (e-otpad, stare instalacije) troši 80–90% manje energije nego proizvodnja iz rude. Potpuna utilizacija nusproizvoda: Umesto stvaranja deponija, sumpor-dioksid (SO₂) se u potpunosti hvata i prerađuje u sumpornu kiselinu, dok se metalurška šljaka koristi u građevinarstvu kao zamena za prirodni agregat.

III. „Zero-Emission“ tehnologije i kontrola zagađenja. Cilj je postizanje nulte emisije štetnih materija u okruženju. Zatvoreni sistemi gasova: Savremene topionice koriste sisteme koji hvataju preko 98% gasova, sprečavajući aerozagađenje. Hidrometalurgija: Ekstrakcija bakra putem hemijskih rastvora (leaching) umesto topljenja, što je pogodnije za rude nižeg kvaliteta i proizvodi manje emisija u vazduh.

U industriji je uveden standard The Copper Mark, koji sertifikuje kompanije koje dokažu da njihova metalurgija poštuje stroge ESG kriterijume (ekologija, društvena odgovornost i upravljanje).

5.3. Društvena održivost

- Pravedna i transparentna participacija lokalnih zajednica u odlučivanju o projektima i širenju kapaciteta.
- Socio-ekonomski razvoj koji ne zavisi samo od rudarenja, već i od grana kao što su obrazovanje, turizam, IT i mala preduzeća – diversifikacija lokalne ekonomije.
- Dugoročno planiranje razvoja umesto kratkoročnog profita.
- Integracija cirkularne ekonomije – smanjenje otpada, reciklaža materijala i otpada.
- Socijalna pravda i zaštita zajednica.
- Praćenje uticaja na zdravlje ljudi.
- Celoviti planovi revitalizacije nakon eksploatacije.
- Formalna „socijalna dozvola“ i ugovor sa lokalnom zajednicom.
- Transparentan fond za razvoj lokalne zajednice, a ne sporadične „donacije“.
- Zdravstvene studije o uticaju na stanovništvo bez mogućnosti uticaja kompanije.

5.4. Odnosi sa lokalnim zajednicama

- **Saradnja sa lokalnom zajednicom:** Uključivanje građana u proces donošenja odluka i obezbeđivanje da deo profita direktno doprinosi razvoju lokalne infrastrukture, obrazovanja i zdravstva.
- **Transparentnost:** Obavezno izveštavanje po ESG standardima (Environmental, Social, Governance) koji garantuju etičko poslovanje i poštovanje ljudskih prava.

5.5. Ekonomska održivost

Povećanje proizvodnih kapaciteta svakako donosi ekonomski profit, više radnih mesta, veći izvoz i lokalnu ekonomsku aktivnost. Međutim, takav rast mora biti

uravnotežen sa ekologijom i zdravljem ljudi. Visoka tehnologija u preradi i prečišćavanju znači manje zagađenja. Rizici ostaju ako se širenje radi bez adekvatnih studija uticaja i transparentnosti. Privreda Bora ne sme se oslanjati samo na rudarstvo i metalurgiju – neophodan je plan za Bor „posle rudnika“.

5.6. Politika obrazovanja i zapošljavanja

- Investicije u obrazovanje i obuku lokalne radne snage za više tehnološki profilisane poslove.
- Prilagođavanje školskih programa i izbora zanimanja za takve poslove.
- Zapošljavanje mora biti po prioritetu za lokalno i domaće stanovništvo, za razliku od sadašnje politike ZiJin-a koja forsira dovođenje kineskih radnika na račun zapošljavanja domaće radne snage.

Ključno pitanje za Bor:

S obzirom da se kapacitet prerade povećava svake godine, održivost ne mora da znači „manje rudarstva“, već: VEĆI KAPACITET PROIZVODNJE ILI VEĆA CENA BAKRA I PLEMENITIH METALA NA TRŽIŠTU = PROPORCIONALNO VEĆA ULAGANJA U EKOLOGIJU I BENEFITI ZA LOKALNU ZAJEDNICU I DRŽAVU.

6. Prosveta (obrazovanje i kultura)

Ulaganje u obrazovanje je ulaganje u budućnost. Bez kulture nema ni nas.

Ulaganje u obrazovanje predstavlja osnovu za razvoj društva. Društvo koje ulaže u obrazovanje može se nadati napretku i razvoju. Zajednica koja daje sve od sebe da unapredi uslove obrazovanja može se nadati uspešnoj budućnosti. Na žalost, oblast kulture je odavno zapostavljena i retki su pokušaji da se nešto promeni na tom polju.

Glavni problemi sa kojima se suočavamo u našem gradu su: nedovoljni kapaciteti u vrtićima, dotrajala infrastruktura u gotovo svim objektima, nedostatak stručnog kadra i nedostatak kulturnih sadržaja.

Preuzimamo odgovornost da u narednom periodu damo sve od sebe kako bismo promenili devastiranu obrazovnu i kulturnu scenu našeg grada. Naši ciljevi su:

- Izgradnja novih vrtića, rekonstrukcija i sanacija dotrajalih objekata. Stvaranje bezbednog okruženja svih objekata namenjenih deci.
- Veća ulaganja u osavremenjivanje nastavnog procesa – opremljenost vrtića i škola savremenim didaktičkim sredstvima sa kojima će raditi stručni i osposobljeni kadrovi.
- Stipendiranje profila koji će sutra raditi kako u vrtićima tako i u školama. Podsticaj zaposlenima, naprednim učenicima i učenicima sa posebnim potrebama. Neophodna je podrška nastavnicima u dobro osmišljenom mentorskom radu i usmeravanje nastavnika ka novim potrebama škola za 21. vek.
- Besplatni udžbenici i za učenike srednjih škola.
- Rešavanje stambenih problema prosvetnih radnika i radnika u kulturi.
- Nagrađivanje svih koji doprinose razvoju obrazovanja i kulture.
- Ozbiljan pristup kreiranju obrazovne politike srednjih škola – zanimanja koja su neophodna i u skladu sa potrebama savremenog doba i tržišta.
- Letnje škole, kampovi za mlade, letnji festivali.
- Omladinski kulturni centar namenjen mladima.

I kao najvažniji zadatak: **DEPOLITIZACIJA SVIH OBRAZOVNIH USTANOVA I USTANOVA KULTURE.**

7. Socijalna politika

Vizija: Grad Bor kao zajednica solidarnosti, mentalnog zdravlja, podrške porodici i odgovorne uprave, u kojoj su mladi, porodice i ranjive grupe aktivni učesnici društvenog razvoja.

7.1. Podrška porodici i roditeljstvu

Cilj: Jačanje roditeljskih kompetencija i prevencija porodičnih konflikata i nasilja, finansijska podrška samohranim roditeljima i starateljskim porodicama.

Mere:

- Osnivanje usluge socijalne zaštite – Savetovalište za brak i porodicu, partnerske i porodične odnose. Za mlade – predbračno savetovalište kao mera prevencije razvoda brakova, nasilja u porodici i porodične disfunkcionalnosti, te jačanje funkcija porodice.
- Usluga Dnevni boravak za mlade sa problemima u ponašanju i u riziku. Pre tri godine je licencirana usluga Dnevni boravak kroz projekat, ali je lokalna samouprava odbila da iz budžeta obezbedi redovno finansiranje ove usluge. Trenutno u lokalnoj zajednici postoje usluge uglavnom namenjene osobama sa invaliditetom; ne postoje usluge za porodicu, iako je mnogo veći obuhvat korisnika ove ciljne grupe.
- Program finansijske podrške samohranim roditeljima i porodicama u kojima žive deca bez roditeljskog staranja, ali pod starateljstvom srodnika. Hraniteljskim porodicama država pruža finansijsku podršku kroz hraniteljske nadoknade za potrebe deteta, hranitelji imaju naknadu za rad, a za decu na hraniteljstvu se iz budžeta Republike pokrivaju troškovi mature, udžbenika i ekskurzija. Međutim, za decu koja su na starateljstvu ne postoji predviđena nadoknada starateljima niti bilo koji vid finansijske podrške. Potrebno je predvideti davanja za ovu kategoriju iz lokalnog budžeta, kao i za samohrane roditelje – pri tom se misli na kategoriju roditelja gde je drugi roditelj preminuo i deca nisu ostvarila porodičnu penziju, gde postoji nepriznato ili neutvređeno očinstvo, ili se roditelj nalazi na izdržavanju kazne zatvora, ili iz nekog razloga nije moguće odrediti izdržavanje za dete. Glavni kriterijum za novčanu podršku bio bi porodični status dece kao i materijalni status, odnosno prihodi.
- Školske ekskurzije za decu iz materijalno ugroženih porodica, finansirane iz gradskog budžeta po određenim kriterijumima.
- Za mlade koji napuštaju hraniteljstvo (posle 18. godine ili najkasnije do 27. ako su na redovnom školovanju) – posebne mere podrške: stanovanje uz podršku, pomoć pri zapošljavanju kroz sporazume saradnje sa poslodavcima koji bi davali prioritet pri zapošljavanju ove ciljne grupe. Stanovanje uz podršku podrazumeva obezbeđivanje stambenog prostora u kojem mogu da borave 2–3 mlade osobe koje su napustile hraniteljsku porodicu i u periodu su osamostaljenja; pokriveni su troškovi smeštaja i režijski troškovi, imaju sredstva za hranu i ostale potrebe, a usluga se pruža određeno vreme (npr. 6 meseci dok se ne zaposle i osamostale).

7.2. Mentalno zdravlje mladih

Cilj: Unapređenje dostupnosti psihološke podrške i prevencija problema mentalnog zdravlja kod mladih.

Mere:

- Osnivanje Gradskog centra za mentalno zdravlje mladih (besplatno savetovalište, individualni i grupni rad).
- Program vršnjačke podrške i mentorstva u srednjim školama i studentskoj populaciji.
- Preventivne radionice na različite teme iz oblasti mentalnog zdravlja: anksioznost, panični napadi, socijalna anksioznost, zavisnost (od psihoaktivnih supstanci i digitalna zavisnost), emocionalna pismenost, lične socijalne i karijerne kompetencije mladih, nasilje, partnerski odnosi, program prevencije nasilja u intimnim partnerskim vezama, program profesionalne orijentacije i karijernog vođenja mladih i drugo.
- Prostor: postojeći gradski kapaciteti – bez dodatnih troškova.
- Kadrovi: 2 zaposlena stručnjaka (psiholog i/ili socijalni radnik).

7.3. Stara lica

U gradu postoji usluga „Pomoć u kući za odrasla stara lica“ (tzv. gerontodomačice). Međutim, usluga postoji samo u gradu i nisu pokrivena okolna sela. U okolnim selima ima dosta samačkih staračkih domaćinstava kojima je neophodna ova usluga – u svakom selu ima bar dva-tri samačka staračka domaćinstva. Rešenje je angažovanje gerontodomačica koje bi bile zadužene za po dva sela (koja se nalaze najbliže jedno drugom), sa rasporedom da obilaze dva-tri dana nedeljno jedno selo i dva-tri dana nedeljno drugo.

7.4. Jednokratne pomoći i radno angažovanje

Odluka o socijalnoj zaštiti predviđa mogućnost da se licima i porodicama u stanju socijalne potrebe odobravaju jednokratne pomoći – ti poslovi su povereni Centru za socijalni rad.

Predlog je da se uvede i radno angažovanje za radno sposobna lica koja bi na taj način dobijala jednokratnu pomoć (formalno se zove pomoć, ali je suštinski zarada). Ova zakonska mogućnost postoji u samoj Odluci o socijalnoj zaštiti i mnoge lokalne samouprave imaju razvijen ovaj model. Centar za socijalni rad je svojevremeno to predlagao gradskoj upravi, ali mera nije bila politički popularna. Ovaj pristup je zapravo prednost: licima koja se iznenada i trenutno nađu bez posla, u stanju socijalne potrebe, daje se mogućnost da ostvare veću pomoć (zaradu) u zavisnosti od broja radnih sati, da ne budu pasivna i stigmatizovana, a da i preduzeća imaju korist od njihovog radnog angažovanja. Potrebno je da se napravi Pravilnik o radnom angažovanju radno sposobnih lica (ne bi zasnivali radni odnos, već bi se angažovali da obave određeni posao, npr. u JKP „3. oktobar“ ili drugoj ustanovi).

Postojale bi, dakle, jednokratne pomoći za radno nesposobna lica (koja ne mogu da se radno angažuju) i pomoći za radno sposobna lica koja bi se radno angažovala i u zavisnosti od broja radnih sati dobijala iznos jednokratne pomoći.

7.5. Dostupna i efikasna socijalna zaštita

Cilj: Povećanje dostupnosti usluga socijalne zaštite građanima i transparentnost u radu.

Mere:

- Formiranje mobilnog tima socijalne podrške za seoska područja.
- Osnivanje Lokalnog fonda solidarnosti za hitne intervencije.
- Transparentno objavljivanje izveštaja o fondu solidarnosti.

7.6. Radnička prava

- Osiguranje sigurnih radnih uslova i poštovanje radničkih prava bez diskriminacije – postoje izveštaji o lošim uslovima rada, uključujući tvrdnje o eksploataciji radnika i neadekvatnim socioekonomskim uslovima.
- Bezbednost na radu i zdravstvena zaštita zaposlenih.
- Veće plate zaposlenima. Ne može više biti izgovor da zaposleni imaju najveće plate u Srbiji. Zaposleni rade u zdravstveno i bezbednosno rizičnim uslovima. Prosečna plata za iste poslove u EU je oko 5.000 EUR.

7.7. Osobe sa invaliditetom

Osobe sa invaliditetom imaju jednaka prava na kretanje i pristup svim javnim prostorima. Osim fizičke pristupačnosti, često je zapravo bitna i emocionalna inkluzija, pa je dobro osigurati i obuku osoba, informisanje na lakši način i prilagođavanje sadržaja.

Problem nije u nedostatku zakona, već u njihovoj primeni i u načinu na koji se prava osoba sa invaliditetom vrednuju u javnim politikama. Inkluzija nije trošak, već pokazatelj pravne sigurnosti i društvene odgovornosti. Prava osoba sa invaliditetom ne mogu biti svedena na budžetsku stavku. Prava osoba sa invaliditetom predstavljaju temelj dostojanstva, autonomije i ravnopravnog učešća u društvu i važno je da se ne odlučuje NIŠTA O NAMA BEZ NAS.

U Srbiji se sistemske slabosti posebno ogledaju u pitanju prava roditelja–negovatelja. Reč je o osobama koje pružaju dugotrajnu i intenzivnu negu članovima porodice s teškim invaliditetom, obavljajući poslove koji bi u uređenom sistemu bili deo javnih ili profesionalnih servisa.

Ipak, ovaj oblik rada u Srbiji ostaje pravno neprepoznat. Izostanak jasnog zakonskog okvira ne stvara samo socijalnu nesigurnost za porodice, već i prostor za arbitrarna tumačenja i političke manipulacije. U takvom ambijentu, umesto sistemskih rešenja, često se govori o zloupotrebama, bez ozbiljne analize institucionalnih propusta.

Zahtevi roditelja–negovatelja ne odnose se na privilegije, već na priznanje društvene vrednosti rada koji se već obavlja i bez kojeg bi sistem socijalne zaštite bio dodatno opterećen.

Deca do 18 godina treba da dobiju pravo na uslugu lične asistencije, kao i korisnici usluge pomoći u kući, osobe s invaliditetom čiji roditelji ili drugi članovi porodice imaju status roditelja negovatelja ili negovatelja.

Iako je ovaj pravac u skladu s međunarodnim standardima, njegova primena ostaje fragmentirana. Bez razvijenih lokalnih servisa, podrške porodicama i dostupnih usluga u zajednici, deinstitutionalizacija može proizvesti nove oblike izolacije. Posebno je

važno da se eventualne nepravilnosti u sistemu ne personalizuju, već da se sagledaju kao rezultat nedostatka kapaciteta i dugoročnih ulaganja.

7.8. Transparentna i odgovorna uprava

Cilj: Jačanje poverenja građana kroz transparentnost i digitalizaciju.

Mere:

- Skraćenje roka rešavanja zahteva.
- Digitalizacija zahteva.
- Javna (anonimizovana) dostupnost podataka o raspodeli sredstava.
- Formiranje nezavisnog saveta za praćenje rada socijalnih službi i usluga socijalne zaštite.

8. Zaštita životne sredine

„Da se Borani pitaju“

8.1. Strateško planiranje i pravni okvir

Uspostavljanje jasnih granica između rudarskih aktivnosti i životnog prostora građana:

- Hitno donošenje Prostornog plana područja posebne namene Borsko-majdanpečkog rudarskog basena kao preduslova za dalji razvoj.
- Donošenje novog Prostornog plana grada Bora odmah nakon usvajanja plana posebne namene, kako bi se jasno definisale zone stanovanja, zaštite i razvoja drugih delatnosti (poljoprivreda, turizam, uslužne delatnosti, zdravstvo, školstvo, socijalna zaštita).
- Obaveza pribavljanja upotrebni dozvola svih novih industrijskih objekata i rudarskih dozvola.
- Izrada i sprovođenje sveobuhvatnog Plana prilagođavanja klimatskim promenama (Lokalnog energetskog i klimatskog plana).

8.2. Zdravlje građana i kvalitet vazduha

Vazduh ne sme biti izvor bolesti. Fokus je na merenju, transparentnosti i prevenciji:

- Hitna izrada studije uticaja životne sredine na zdravlje ljudi sa pratećim akcionim planom za smanjenje rizika.
- Formiranje gradske toksikološke laboratorije za besplatne analize krvi građana na prisustvo teških metala.
- Do formiranja gradske laboratorije, grad planira i subvencionise analize u drugim laboratorijama za prioritetne grupe građana.
- Uspostavljanje preciznog katastra zagađivača vazduha i revizija Kratoročnog akcionog plana zaštite vazduha.
- Instaliranje nezavisnog monitoring sistema direktno unutar rudarsko-metalurških kompleksa.
- Formiranje zaštitnih sanitarnih zona (zelenih pojaseva) oko industrijskih objekata i zabrana teretnog saobraćaja u naseljenim zonama.

8.3. Voda: resurs, a ne industrijska sirovina

Voda je javno dobro, a ne besplatan industrijski resurs:

- Stroga zabrana korišćenja pijaće vode u industrijske svrhe i za potrebe rudarstva, uz insistiranje na obaveznoj recirkulaciji vode u rudarstvu.
- Izrada preciznog vodnog bilansa i programa korišćenja voda na teritoriji grada.
- Kapitalni projekti: Rekonstrukcija vodovodne mreže (zamena azbestnih cevi) i izgradnja postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda.

8.4. Upravljanje otpadom i zemljištem

Sanacija nasleđenog zagađenja i pametno upravljanje otpadom:

- Izgradnja regionalne deponije i savremenog postrojenja za reciklažu komunalnog otpada.
- Podrška razvoju malih preduzeća u sektoru cirkularne ekonomije (reciklaže).
- Obavezna sanacija i rekultivacija svih napuštenih rudarskih deponija i priobalja Borske reke.
- Redovno ispitivanje kvaliteta zemljišta i edukacija poljoprivrednika o uzgoju zdravstveno bezbednih proizvoda na specifičnim lokacijama.

8.5. Energetska tranzicija i efikasnost

Bor kao lider u energetskej efikasnosti, a ne samo u potrošnji energije:

- Povećanje energetske efikasnosti svih javnih preduzeća, ustanova i stambenih zgrada.
- Podsticaj korišćenja geotermalne energije i razvoj malih preduzeća za razvoj opreme.
- Podrška izgradnji energetski neutralnih naselja i korišćenju obnovljivih izvora energije (OIE).
- Stopiranje štetnih projekata OIE koji narušavaju biodiverzitet i interese lokalne zajednice.

8.6. Institucionalna kontrola i zaštita prirode

Vraćanje kontrole u ruke naroda i struke. Jačanje kapaciteta gradske uprave za upravljanje životnom sredinom:

- Uvođenje mehanizma „Zelena stolica“ u Skupštini grada – direktno učešće organizacija civilnog društva u kreiranju javnih politika.
- Formiranje odbora (komisije) Skupštine za održivi razvoj.
- Imenovanje zamenika/savetnika gradonačelnika isključivo za resor zaštite životne sredine.
- Formiranje stručno-savetodavnog tela za zaštitu životne sredine kao komisije Gradskog veća (jačanje kapaciteta monitoring tima za praćenje kvaliteta vazduha, vode, zemljišta, zdravlja ljudi).
- Proglašenje zaštićenih područja: Planine Stol, Mali i Veliki Krš i Deli Jovan postaju predeli izuzetnih odlika.
- Razvoj ekološkog turizma kroz projekte poput Dubašnice, geološke staze Brestovac–Borsko jezero i pešačko-biciklističke staze trasom stare Crnovrške pruge.

Zaključak

Predloženi program predstavlja održiv i razvojno orijentisan model za grad Bor koji kombinuje preventivne programe, podršku ranjivim grupama, unapređenje institucionalne odgovornosti, zaštitu životne sredine i podsticanje ekonomskog razvoja. Realizacija programa može se sprovoditi fazno tokom četvorogodišnjeg mandata.